ÚVOD

O hneve Achilla Péléovca mi, bohyňa, spievaj,
o hneve zhubnom, čo Achájcom spôsobil premnoho strastí,
do Hádu uvrhol veľký počet udatných duší
hrdinov zdatných, keď psom a dravým rozličným vtákom
napospas hodil ich telá. To diala sa Diova vôľa
od toho času, čo v hneve sa rozišli po veľkom sváre
Átreov syn, muž veliaci chlapom, a Achilleus božský.

Takto začína svoj spev legendárny Homér v epose *Iliada* o spore achájskych náčelníkov pred Trójou. Ide o jeden z najznámejších príbehov v dejinách vôbec, príbeh, ktorý sa nerozlučne viaže k priebehu trójskej vojny. Homér alebo ktokoľvek sa už skrýva pod týmto menom, ho zapísal niekedy v ôsmom storočí pred Kr. a Iliada sa spoločne s ďalším homérskym eposom *Odyseou* stala symbolom gréckej kultúry, jej svojbytnosti a jazyka pre ďalšie stáročia. Príbeh našej knihy sa začína práve v ôsmom storočí pred Kr., keď boli eposy zapísané a končí sa v období slávnej bitky pri Termopylách na počiatku piateho storočia pred Kr., kde sa na smrť odhodlaných tristo spartských postavilo perzskej presile. Týmito udalosťami rámcujeme obdobie, ktoré sa zvykne označovať ako archaické. Medzníky tejto etapy zďaleka nie sú presne stanovené, kladú sa rozdielne podľa rôznych kritérií a i tie naše sú selektívne, ale nie náhodné. Prerod dovtedy ústne podávaného príbehu o trójskej vojne do podoby písaného diela sme si vybrali, lebo symbolizuje podstatné premeny gréckeho sveta, ako sú prijatie písma, počiatky literatúry, kolonizácie či zmeny v štruktúre spoločnosti. Naopak, Termopyly a bitka, ktorá sa pri nich v roku 480 pred Kr. odohrala, spoločne s ďalšími, ktoré nasledujú pri Salamíne či Platajách, predznamenávajú koniec archaického sveta a prechod ku klasike podnietenej vznikom aténskej ríše.

Archaické Grécko je dôležitou kapitolou nielen gréckych, ale aj európskych dejín. Jeho aktérmi sú jedni z prvých menom známych Európanov, ktorých pozná dnes azda každý. Spomínaný Homér v tomto období píše svoje slávne eposy, Tháles premýšľa nad svetom naokolo, Solón tvorí zákony, Polykrates bojuje o moc na mori. Objavilo sa tu teda skutočne mnoho slávnych postáv, ktoré sa stali hrdinami veľkých príbehov. Po archaickej kapitole pokračujú grécke dejiny slávnym klasickým obdobím (5. a 4. storočie pred Kr.) s jeho aténskou Akropolou, Sokratom či Platónom, no archaické Grécko bolo viac ako iba vydarenou

predohrou k tejto klasike. Európa prostredníctvom Grékov počas týchto troch storočí sčasti prijala a sčasti dotvorila vlastné písmo, Gréci dali vzniknúť novej forme literatúry, histórie, filozofie a ďalších vied. Spísali prvé európske zákony a správe a administratíve obcí dali dovtedy neobvyklú funkčnú štruktúru. Vytvorili osobitú monumentálnu architektúru, z východu priviezli peňažníctvo, nové plodiny a živočíchy. Napomohli šíreniu metalurgie či znalostí plavby. Práve v tomto období premenili a pogréčtili Stredomorie a ich jazyk bolo počuť od Itálie až po Afriku a od Gibraltáru až po Čierne more.

Túto slávnu kapitolu gréckych dejín, a možno povedať úvodnú kapitolu európskej písanej histórie, sme sa rozhodli spísať z rôznych hľadísk. Kniha prevádza historickým príbehom, archeologickými nálezmi, podáva prehľad o živote a dejinách najznámejších obcí, ako boli Atény a Sparta. Poukazuje na vývoj v Stredomorí, dáva možnosť zoznámiť sa s prvými zákonmi, filozofmi a s počiatkami vedy. Privádza nás priamo do gréckych obcí a gréckych rodín, zoznamuje s postavením žien, s ich životom a problémami. Všíma si premenu krajiny, zmeny, ktoré už v tomto ranom období človek spôsobil svojou činnosťou a v neposlednom rade dáva nahliadnuť do sveta zvierat, do ich skutočného i symbolického významu pre človeka archaického Grécka.

Snažili sme sa podať čo najkompletnejší a najplastickejší obraz archaického Grécka, no téma je taká široká, že mnohé otázky zostali zodpovedané iba okrajovo. I tak však prináša čitateľovi doposiaľ najucelenejší slovenský prehľad počiatkov gréckej a európskej písanej histórie. Zásluha za to patrí všetkým, ktorí sa na nej podieľali, odborníkom zo slovenských a z českých univerzít, historických a archeologických ústavov. Mnohé oblasti života Grékov si vyžadujú špecialistov na jednotlivé témy, ktoré sme sa však nesnažili opísať iba do hĺbky, ale aj zaujímavo, aby kniha neprinášala len poznanie, ale bola i príjemným čítaním. Za túto náročnú spoluprácu ďakujem všetkým autorom kapitol, menovite Petrovi Bystrickému, Lucii Novákovej, Drahoslavovi Hulínkovi, Matúšovi Porubjakovi, Emanuelovi Jirkalovi a osobitá vďaka patrí českým kolegom Jane Steklej a Luborovi Kysučanovi, že sa k nášmu projektu pridali a svojou erudovanosťou mu vo viacerých miestach dodali hĺbku a kvalitu. Iba vďaka tejto rozsiahlej spolupráci sme nakoniec mohli poskladať dieliky dejín archaického Grécka do mozaiky príbehu, ktorý, ako dúfam, dôstojne reprezentuje takú dôležitú kapitolu našich európskych dejín.

Na záver patrí ešte poďakovanie všetkým, ktorí ku knihe prispeli. Jednak ďakujem obom recenzentom Veronike Dubcovej a Petrovi Fraňovi za prečítanie rukopisu, cenné poznámky a opravy. Dôležitý kus práce odviedlo vydavateľstvo PERFEKT v podobe jazykovej korekcie, zalomenia a celého grafického stvárnenia, za čo im patrí veľká vďaka.

Michal Habaj

RODIACE SA GRÉCKO:

MINOJCI, MYKÉNČANIA A TEMNÉ OBDOBIE

Minojská a Mykénska civilizácia začali vývoj, ktorého dôsledky pretrvávajú v rámci európskych dejín do súčasnosti. Obe kultúry boli v niečom prvé. Minojská bola prvou civilizáciou v Európe s vlastným plnohodnotným písmom. Mykénska kultúra je prvá európska kultúra, o ktorej vieme, akej etnicity boli jej nositelia. Môžeme ich stotožniť s prvými doloženými Grékmi v dejinách. Ide najmä o známych Achájcov zo zlatého veku Helénov. V našom rozprávaní začneme najskôr minojskou civilizáciou, lebo práve ona výrazne formovala mykénsku civilizáciu a tým i osudy neskoršieho gréckeho sveta.

Ostrov Kréta je starovekým predobrazom gréckej, ale aj európskej civilizácie. Odtiaľ prišiel prvotný výrazný podnet k tomu, čo všeobecne nazývame grécky zázrak. Práve na tomto ostrove sa vyvíjali civilizácie, ktoré boli dejinnými súputníčkami starovekého Egypta či rozkvitajúcich miest, štátov a ríš doby bronzovej od Anatólie a Kanaánu až po Mezopotámiu a Elam. Kréta je nielen najväčším gréckym ostrovom, ale zároveň patrí medzi tie väčšie v Stredomorí. Na severe ju obklopuje Egejské more a na juhu jej brehy obmýva Líbyjské more. Po maličkom Gaudose, ktorý sa nachádza južne od nej, je druhým najjužnejším ostrovom Európy. Na tomto mieste vyrástla civilizácia, ktorú podľa

More, lode a obchod patrili vždy k životu Kréťanov. Toto vyobrazenie síce pochádza z minoizovanej Théry, ale podobne to vyzeralo i v minojskom svete na Kréte.

legendárneho kráľa Minoa nazývame minojskou. Jej názov do všeobecného povedomia presadil objaviteľ jej materiálnych aj písomných pozostatkov britský vedec Arthur Evans. Práve on sa najviac zaslúžil o odkrytie Knóssu – dominantného sídla tejto pradávnej kultúry.

O starobylosti Kréty v mnohom sprostredkovane vypovedajú grécke báje. Na krétskom vrchu Dikte mala podľa povestí Reia tajne porodiť vtedajšiemu vládcovi sveta Kronovi neskoršieho vládcu olympských bohov – Dia. Už ako vládca si Zeus vyhliadol nádhernú dcéru sidónskeho (dnešný Libanon) kráľa Agenora – Európu. Aby ju získal a zároveň na seba neupozornil svoju žiarlivú manželku Héru, premenil sa na býka. V podobe tohto silného zvieraťa zlákal Európu svojou krotkosťou a krásou, tá očarovaná si na neho sadla a Zeus ju uniesol na Krétu. Tam sa jej dal spoznať a zviedol ju. Princezná mu porodila troch synov. Minoa, vládcu v krétskom Knósse, Sarpedóna – budúceho panovníka v Lýkii, i nadovšetko múdreho a spravodlivého Radamantya. No ani zvedená Európa neupadla do zabudnutia. Prišla na ostrov kontinentu, ktorému natrvalo dala svoje meno. Týmito príbehmi si Gréci spomínali na dávne počiatky starej krétskej kulúry previazanej s príbehmi Európy a Minoa.

Od počiatkov osídlenia po vznik minojskej kultúry

Na predchádzajúcich riadkoch sme priblížili niektoré príbehy z gréckej mytológie. Bájoslovie o mnohom vypovedá a naznačuje možné dejinné súvislosti. No pre ďalšie vedomosti sa musíme obrátiť na prácu archeológov. Najlepšie poznateľná, vedecky reálne zhodnotená situácia z obdobia existencie minojskej kultúry je z 2. tisícročia pred Kr. Prostredníctvom archeológie, histórie, porovnávacej religionistiky a vulkanológie vieme, že na ostrove žili ľudia, ktorí spôsobom života vôbec nezaostávali za svojimi dejinnými súputníkmi z rozkvitajúcich orientálnych civilizácií. Obyvatelia ostrova boli zdatní v poľnohospodárstve, v metalurgii bronzu, šperkárstve, v kozmetike, v obchode a v námorníctve.

„Minoovo kráľovstvo“ sa do pozornosti bádateľov dostalo na začiatku dvadsiateho storočia, keď britský archeológ Sir Arthur Evans odkryl južne od terajšieho hlavného mesta Kréty – Heraklionu zvyšky Knóssu. No samotní tvorcovia